

право. – 1963. – № 1. – С. 32–43.

10. О порядке рассмотрения предложений, заявлений и жалоб граждан [Электронный ресурс] : Указ Президиума Верховного Совета СССР № 2534 от 12.04.1968 г. – Режим доступа : <http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1076.285.0>.

11. Державне управління: європейські стандарти, досвід та адміністративне право / [В. Б. Авер'янов, В. А. Дерещ, А. М. Школик та ін.] ; за заг. ред. В. Б. Авер'янова. – К. : Юстиніан, 2007. – 288 с.

12. Мельник Р. С. Сучасна адміністративно-правова доктрина та управлінська термінологія: як узгодити їх між собою? / Р. С. Мельник // Юридична Україна. – 2010. – № 5. – С. 40–44.

13. Мельник Р. С. Категорія «публічне управління» у новій інтерпретації Р. С. Мельник // Право і суспільство. – 2012. – № 6. – С. 85–89.

14. Державне управління: проблеми адміністративно-правової теорії та практики ; за заг. ред. В. Б. Авер'янова. – К. : Факт, 2003. – 384 с.

15. Демократичні засади державного управління та адміністративне право : монографія / [кол. авт. : Шемшученко Ю. С., Авер'янов В. Б., Андрійко О. Ф., Кресіна І. О., Нагребельний В. П. та ін.] ; за заг. ред. д.ю.н. В. Б. Авер'янова. – К. : Юридична думка, 2010. – 496 с.

16. Комзюк А. Т. Адміністративний примус в правоохоронній діяльності міліції : дис. ... доктора юрид. наук : 12.00.07 / Комзюк Анатолій Трохимович. – Х., 2002. – 408 с.

17. Великий енциклопедичний юридичний словник ; за редакцією акад. НАН України Ю. С. Шемшученка. – К. : ТОВ «Видавництво «Юридична думка», 2007. – 992 с.

18. Государственное управление: основы теории и организации : учебник : в 2 т. – Т. 1 ; под ред. В. А. Козбаненко. – [изд. 2-е, с изм. и доп.]. – М. : «Статут», 2002. – 366 с.

19. Адміністративна процедура та адміністративні послуги. Зарубіжний досвід і пропозиції для України / автор-упоряд. В. П. Тимошук. – К. : Факт, 2003. – 496 с.

20. Maurer H. Allgemeines Verwaltungsrecht. Verlag C.H. Beck, München, 2009 ; Schmidt-Aßmann E. Die Lehre von den Rechtsformen des Verwaltungshandelns / E. Schmidt-Aßmann, DVBl. – 1989. – 533 s.

21. Мельник Р. С. Система адміністративного права України : дис. ... докт. юрид. наук : 12.00.07 / Мельник Роман Сергійович ; ХНУВС. – Х., 2011. – 415 с.

22. Butterwegge Georg Verwaltungsvertrag und Verwaltungsakt: Probleme der Überschneidung von Verwaltungsakten und Verwaltungsverträgen unter besonderer Berücksichtigung des Verfügungsvertrages. – Berlin : Duncker und Humbold, 2001. – 136 s.

ГЕРМАНЮК М. О.,

кандидат юридичних наук
викладач кафедри адміністративного
та господарського права

САФРОНОВА Є. М.,

здобувач викладач кафедри
адміністративного та господарського права
(Запорізький національний університет)

УДК 35.071.1.001.33

ДО ПИТАННЯ КЛАСИФІКАЦІЇ ПРИНЦИПІВ ДЕРЖАВНОЇ СЛУЖБИ

Крізь призму адміністративно-правової літератури розглянуто підходи до класифікації принципів державної служби в Україні, проаналізовано сутність, роль та значення класифікації принципів державної служби для їх групування та уніфікації, виділено основні критерії для класифікації принципів державної служби.

Ключові слова: види державної служби, класифікація, державна служба, державний службовець, підгалузева належність, принципи державної служби.

Сквозь призму адміністративно-правової літератури розглянуті підходи до класифікації принципів державної служби в Україні, проаналізовані сутність, роль і значення класифікації принципів державної служби для їх групування та уніфікації, виділені основні критерії для класифікації принципів державної служби.

Ключевые слова: виды государственной службы, классификация, государственная служба, государственный служащий, подотраслевая принадлежность, принципы государственной службы.

Through the prism of the administrative and legal literature discuss approaches to the classification of the principles of public service in Ukraine, analyzed the nature, role and importance of the principles of civil service classification for grouping and unification, and the main criteria for the classification of the principles of public service.

Key words: types of civil service, classification, civil service, public servant, sub-identity, the principles of public service.

Вступ. У сучасних умовах оновлення законодавства про державну службу набуває актуальності проблема основоположних засад, ідей цієї підгалузі – принципів державної служби. У зв'язку з їх особливим призначенням виникає необхідність виокремлення та дослідження відповідних груп принципів із окресленням їх змісту, розкриттям сутності, що неможливо без класифікації цих принципів.

Постановка завдання. Мета статті – проаналізувати підходи до класифікації принципів державної служби крізь призму узагальненого огляду адміністративно-правової літератури з відповідної проблематики.

Проблематиці класифікації принципів державної служби приділялася увага у наукових працях В. Авер'янова, Д. Бахраха, Ю. Битяка, Л. Білої-Тіунової, В. Власова, Т. Желюк, С. Ківалова, Ю. Козлова, Т. Коломоєць, О. Лазора, В. Малиновського, В. Манохіна, А. Ноздрачова, О. Оболенського, Г. Петрова, С. Стеценка, С. Студенікіна, Є. Черноног, Ю. Шемшученка та ін.

Результати дослідження. Щодо можливості уніфікації, систематизації та групування принципів державної служби вважаємо за доцільне дослідити підходи до їх класифікації. Як відомо, класифікація – це особливий випадок застосування логічної операції поділу обсягу поняття на класи, види, групи [1, с. 200; 2, с. 249]. За основу класифікації необхідно брати найсуттєвіші ознаки та властивості явищ, які розкривали б сутність і зміст об'єктів, що вивчаються [3, с. 9; 2, с. 249]. Цікавий аналіз правничої наукової літератури, який дозволяє дійти висновку, що більшість авторів пропонують поділяти принципи державної служби на: конституційні (конституційно-правові, загальні, основні) та організаційно-функціональні (організаційно-правові) [4; 5; 6; 7].

Так, наприклад, О. Ю. Оболенський, Т. Л. Желюк, С. В. Ківалов, Л. Р. Біла, В. Я. Малиновський та ін. до конституційних принципів державної служби зараховують такі, що прямо чи опосередковано закріплені в Конституції України. Серед них: служіння народу України; верховенство Конституції України та законів над іншими нормативно-правовими актами; пріоритет прав і свобод людини і громадянина; демократизм і законність; гласність, контрольованість; гуманізм та соціальна справедливість; єдність державної влади; поділ влади на законодавчу, виконавчу та судову; рівний доступ громадян до державної служби; політична нейтральність державної служби, відокремлення релігійних об'єднань від держави [4; 5; 7; 8; 9]. Ці принципи закріплено також і в Загальних правилах поведінки державного службовця, затверджених наказом Національного агентства України з питань державної служби № 58 (на той час Голодержслужба) від 23 жовтня 2000 р. [10]. Тобто зазначені принципи одночасно мають і відповідний рівень підзаконної нормативної фіксації, фіксують основні, найзагальніші шляхи розвитку державної служби, що свідчить про потребу перегляду назви групи таких

принципів, або ж уточнення обґрунтування зарахування їх саме до групи конституційних (тобто, закріплення без деталізації, визначення основного змісту тощо).

Організаційно-функціональні принципи державної служби розглядаються як такі, що фіксуються у спеціальних законодавчих та інших нормативно-правових актах про державну службу й регламентують специфічні відносини державно-службового характеру. До них у юридичній спеціалізованій літературі зараховують переважно такі: доцільність правового регулювання; уніфікованість державної служби; ієрархічність системи державної служби; стабільність державної служби; ефективність державної служби; обов'язковість для державних службовців рішень, прийнятих вищими органами державної влади та керівниками в межах їхніх повноважень і згідно із законодавством України; єдність основних вимог, що ставляться до державної служби; професіоналізм, компетентність, ініціативність, чесність, відданість справі; прозорість у здійсненні державної служби; персональну відповідальність державних службовців за рішення, які вони готують і приймають, за невиконання чи неналежне виконання своїх посадових обов'язків; дотримання прав і законних інтересів органів місцевого самоврядування; дотримання прав підприємств, установ і організацій, об'єднань громадян; стабільність кадрів державних службовців в органах державної влади; соціальну захищеність державних службовців [4; 5; 7; 8; 9]. Такий підхід до виділення принципів державної служби характеризується тим, що серед принципів, з одного боку, виокремлюються ті, що стосуються державної служби саме як соціального утворення, з іншого – безпосередньо щодо державного службовця та вимог, які ставляться до нього (при деталізованій правовій регламентації, що не є характерним саме для конституційного законодавства).

Дещо інший підхід до класифікації принципів державної служби пропонує Є. С. Черноног, об'єднуючи зазначені принципи у три групи: конституційно-правові, етичні, організаційно-функціональні [11, с. 200]. Принципи державної служби першої групи (конституційно-правові), на його думку, спрямовані на реалізацію та охорону людських прав і свобод в Україні, включають такі: верховенство права, Конституції та інших законів України; пріоритет прав і свобод людини і громадянина; забезпечення рівних прав для всіх громадян України. Принципи державної служби другої групи – це етична база державної служби, вони передбачають: патріотизм, служіння народу України; політичну і конфесійну нейтральність державних службовців; гуманізм та соціальну справедливість [11, с. 200]. Принципи державної служби третьої групи (організаційно-функціональні) утворюють засади функціонування державної служби і включають: конкурсний відбір кандидатів для заміщення вакантних посад державних службовців; професіоналізм і компетентність; оптимальне поєднання повноважень і відповідальності на кожній посаді державної служби; відкритість і прозорість державної служби; фінансове та матеріально-технічне забезпечення державної служби за рахунок державного бюджету; правову і соціальну захищеність державних службовців; персональну відповідальність державних службовців за свою діяльність; дотримання прав і законних інтересів органів місцевого та регіонального самоврядування; дотримання прав підприємств, установ і організацій, об'єднань громадян [11, с. 200–201]. Вважаємо, що така класифікація принципів державної служби змістовніша, в цілому відображає сутність державної служби, яка завдяки таким принципам розкривається у різних аспектах (соціальному, правовому тощо), водночас дещо спірна потреба виокремлення етичних принципів саме в окрему групу, рівнозначну з рештою.

Досить оригінальну, обґрунтовану схему градації принципів державної служби запропонувала І. Є. Данильєва, яка на підставі критерію спрямованості змісту або цільового призначення принципів, поділяє їх на: загальні, принципи організації та принципи функціонування державної служби [12]. Ю. П. Битяк, аналізуючи наявні в юридичній науці підходи до класифікації принципів державної служби, без виділення критеріїв класифікації (учений-адміністративіст цілком правильно вважає, що будь-яка класифікація принципів має певною мірою умовний характер), вважає за необхідне, виходячи з прагматичного та практичного погляду, в Законі України про державну службу закріпити таку систему принципів державної служби: служіння народові України, верховенство права, законності, пріоритету прав і свобод людини і громадянина, демократизму, гласності, рівного доступу до державної служби, соціальної справедливості, професіоналізму, компетентності, гуманізму

(етичності), персональної відповідальності за виконання службових обов'язків і дотримання дисципліни, стабільності державної служби, політичної нейтральності, поєднання державних і регіональних інтересів, дотримання прав і законних інтересів місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій, ініціативності, чесності [13]. Така система принципів державної служби безумовно не може розглядатися як ідеальна, зазначає Ю. П. Битяк, однак головне, що вона підкреслює, – це спрямованість державної служби на забезпечення й захист прав і свобод людини і громадянина, досягнення цілей, виконання завдань і функцій держави, регіонів і місць шляхом укомплектування державних органів, органів місцевого самоврядування та їх апарату ініціативними, чесними, високопрофесійними кадрами [14, с. 49–50], і з цим слід погодитися.

С. Г. Стеценко поділяє принципи державної служби на загальні та спеціальні, до перших належать: законність, рівний доступ громадян до державної служби, професіоналізм і компетентність, пріоритет прав і свобод людини, до других – політична та релігійна нейтральність, соціальний і правовий захист державних службовців, єдність системи державної служби, персональна відповідальність, відкритість і прозорість [15, с. 137; 16, с. 23]. При цьому він детально зупиняється на характеристиці деяких із них, щоправда, не аргументуючи доцільність такої вибіркової поглибленої уваги. Так, зокрема в поле його зору потрапляють:

– рівний доступ громадян до державної служби, визначений у ст. 38 Конституції України, що свідчить про потенційну можливість для кожного громадянина України бути державним службовцем;

– політична і релігійна нейтральність, які вказують на неприпустимість керуватися міркуваннями партійного характеру у виконанні обов'язків державної служби, а також про те, що жодна релігія не може визнаватися як державна чи обов'язкова. Слід підкреслити, що нині державний службовець згідно з чинним законодавством не позбавлений права бути членом політичної партії (у спеціалізованому законодавстві подібні обмеження поширюються на працівників прокуратури, органів внутрішніх справ, співробітників Служби безпеки України, військовослужбовців);

– єдність системи державної служби, яка характеризується впровадженням у життя єдиної державної політики у зазначеній сфері незалежно від конкретного державного органу, який втілює в життя завдання та в якому працюють державні службовці;

– відкритість і прозорість свідчать про можливість здійснення громадського контролю за діями державних органів (посадових осіб), а також об'єктивне інформування громадськості щодо підготовки і втілення в життя державно-управлінських рішень [15, с. 136–137]. Можна констатувати: незважаючи на вибірковість уваги автора до деяких принципів державної служби, з'ясування їх змісту цілком правильно, проте «загальна картина» залишається, на жаль, поза увагою, оскільки реальне уявлення про принципи державної служби, їх класифікацію, правильність зарахування того чи іншого принципу до певної групи можна з'ясувати за наявності повного викладу матеріалу.

Т. О. Коломоєць у підручнику «Адміністративне право України. Академічний курс» виділяє загальні (основні) та організаційно-функціональні принципи. До перших належать: демократизм і законність; гуманізм і соціальна справедливість, пріоритет прав людини і громадянина; професіоналізм, компетентність, ініціативність, чесність та відданість справі; персональна відповідальність за виконання службових обов'язків і дисципліни; дотримання прав та законних інтересів органів місцевого і регіонального самоврядування; дотримання прав підприємств, установ і організацій, об'єднань громадян. До організаційно-функціональних – єдність системи державної служби (єдина державна політика, єдина законодавча база, єдина централізована система у цій сфері); принцип політичної нейтральності (участь у політичній та громадській діяльності лише поза межами службових обов'язків та робочого часу); принцип рівності доступу до державної служби; принцип ієрархічності системи державної служби (чітко встановлена підлеглисть нижчих органів та посад державної влади вищим, виконавча дисципліна); принцип стабільності кадрів державної служби (зміна керівника не може бути підставою для припинення державної служби, крім державних службовців патронатної служби); принцип системи заслуг (прийняття на службу та її проходження здійснюється на підставі ділових та особистих якостей, компетентності та кваліфікації) [17, с. 124-125]. Окрім

того Т.О. Коломоєць робить цілком слушний та виправданий акцент на тому, що у світлі євроінтеграційних державотворчих та правотворчих процесів в Україні увага вчених-юристів, нормотворців у більшій мірі приділяється європейським принципам державної служби: верховенству права, законності, патріотизму, доброчесності, професіоналізму, публічній нейтральності, лояльності, публічності, прозорості, стабільності, відповідальності, рівному доступу до державної служби [17, с. 125]. Ці принципи істотно впливають на всю систему принципів вітчизняної державної служби, модифікують її в цілому й впливають як на нормотворчий процес щодо їх закріплення, так і на доктринальні досягнення їх ресурсу, наближаючи їх до європейських аналогів.

Повертаючись до узагальнення підходів до класифікації принципів державної служби, наявних в наукових, навчальних, публіцистичних юридичних джерелах, можна дійти висновку, що такі підходи цілком типові щодо окремих особливостей викладення, зумовлених часом написання та друку джерела, суб'єктивним підходом автора. При цьому нормативне закріплення принципів державної служби також має свої особливості. У першу чергу, слід відмітити певну застарілість підходу законодавця до визначення самого переліку принципів та відсутність реальних механізмів їх реалізації. Водночас новітнє законодавство (в тому числі Закон України від 17 листопада 2011 р. «Про державну службу») також не дуже досконале у цьому сенсі, «завдяки» значній кількості оцінних понять у зазначених нормах, хоча в цілому запропонований у ньому перелік принципів є все ж таки прогресивнішим щодо попереднього нормативного аналогу.

На підставі узагальнення численних пропозицій учених-юристів, у тому числі й адміністративістів, що до класифікації принципів державної служби, можливо, запропонувати власну авторську більш повну й змістовну класифікацію принципів державної служби з використанням певних критеріїв. Так, можна одночасно виділити декілька таких критеріїв поділу принципів державної служби.

По-перше, за видом державної служби принципи державної служби поділяються на такі:

– принципи дипломатичної служби (служіння українському народові; відстоювання національних інтересів України; пріоритет прав і свобод людини та громадянина; демократизм і законність; гуманізм і соціальна справедливість; професіоналізм, компетентність, ініціативність, об'єктивність, чесність, відданість справі; персональна відповідальність за виконання службових обов'язків і дотримання дисципліни);

– принципи мілітаризованої служби (захист життя і здоров'я людей; забезпечення безпеки громадян і встановленого порядку управління, матеріальних цінностей; охорона громадського порядку і правопорядку; наявність спеціальних особливих дисциплінарних статутів, положень про дисципліну; особливі умови вступу на службу, її проходження, присвоєння спеціальних звань, проведення атестації і припинення служби; особливий порядок притягнення до юридичної відповідальності);

– принципи цивільної служби (верховенство права, законність, поділ державної влади, безперервність, колегіальність, солідарна відповідальність, відкритість та прозорість). Щоправда, принципи верховенства права, законності можна зарахувати до кожної групи.

По-друге, за джерелом закріплення принципи державної служби можна поділити на такі, що:

– закріплені в законодавстві (верховенство права; патріотизм і служіння українському народу; демократизм і законність; рівний доступ до державної служби; гуманізм і соціальна справедливість; пріоритет прав людини і громадянина; професіоналізм, компетентність, ініціативність, чесність, відданість справі; персональна відповідальність за виконання службових обов'язків і дисципліни; дотримання прав та законних інтересів органів місцевого і регіонального самоврядування; дотримання прав підприємств, установ і організацій, об'єднань громадян; політична нейтральність та лояльність; доброчесність; прозорість діяльності);

– виокремлені в адміністративно-правовій доктрині без їх нормативної фіксації (єдність державної влади; рівний доступ громадян до державної служби; доцільність правового регулювання; уніфікованість державної служби; ієрархічність системи державної служби; стабільність інституту державної служби; ефективність державної служби; обов'язковість для

державних службовців рішень, прийнятих вищими органами державної влади та керівниками в межах їхніх повноважень і згідно із законодавством України; єдність основних вимог, що ставляться до державної служби; добросовісність тощо).

По-третє, за підгалузеву належністю принципи державної служби поділяються на такі:

– загальноправові, характерні для права в цілому (верховенство права; патріотизм та служіння українському народу; верховенство Конституції України та законів над іншими нормативно-правовими актами; пріоритет прав та свобод людини і громадянина; демократизм і законність; гласність; контрольованість; єдність державної влади; гуманізм та соціальна справедливість; забезпечення рівних прав для всіх громадян України);

– спеціальні (підгалузеві, оскільки державна служба є підгалуззю адміністративного права) принципи (доцільність правового регулювання; рівний доступ громадян до державної служби; уніфікованість державної служби; ієрархічність системи державної служби; стабільність державної служби; ефективність державної служби; професіоналізм; добросовісність; політична нейтральність і лояльність; стабільність кадрів державних службовців в органах державної влади; персональна відповідальність державного службовця; прозорість діяльності; обов'язковість для державних службовців рішень, прийнятих вищими органами державної влади та керівниками в межах їхніх повноважень і згідно із законодавством України; єдність основних вимог, що ставляться до державної служби; дотримання прав підприємств, установ і організацій, об'єднань громадян; соціальна захищеність державних службовців).

По-четверте, за суб'єктом реалізації – принципи, що:

– реалізуються державою в особі її органів (верховенство права; верховенство Конституції України та законів над іншими нормативно-правовими актами; пріоритет прав і свобод людини і громадянина; демократизм і законність; гласність; гуманізм та соціальна справедливість; забезпечення рівних прав для всіх громадян України; доцільність правового регулювання; уніфікованість державної служби; ієрархічність системи державної служби; стабільність державної служби; єдність державної влади; рівний доступ громадян до державної служби; прозорість діяльності; єдність основних вимог, що ставляться до державної служби; конкурсний добір кандидатів для заміщення вакантних посад державних службовців; фінансове та матеріально-технічне забезпечення державної служби за рахунок державного бюджету);

– принципи, що реалізуються державними службовцями у процесі здійснення ними завдань та функцій, покладених на них державою (патріотизм та служіння українському народу; професіоналізм, компетентність, ініціативність, чесність, відданість справі; персональна відповідальність за виконання службових обов'язків і дисципліни; політична нейтральність і лояльність).

По-п'яте, за змістом принципи державної служби можна поділити на:

– організаційні (верховенство права; верховенство Конституції України та законів над іншими нормативно-правовими актами; пріоритет прав і свобод людини і громадянина; демократизм і законність; гласність; гуманізм та соціальна справедливість; доцільність правового регулювання; уніфікованість державної служби; ієрархічність системи державної служби; стабільність державної служби; єдність державної влади; рівний доступ громадян до державної служби; єдність основних вимог, що ставляться до державної служби);

– процедурні (конкурсний добір кандидатів для заміщення вакантних посад державних службовців; фінансове та матеріально-технічне забезпечення державної служби за рахунок державного бюджету; політична нейтральність і лояльність; персональна відповідальність за виконання службових обов'язків і дотримання дисципліни, дотримання прав та законних інтересів органів місцевого і регіонального самоврядування; дотримання прав підприємств, установ і організацій, об'єднань громадян) тощо [18, с. 57–60].

Висновки. Ураховуючи вищезазначене, можна зробити висновки, що запропонована класифікація принципів державної служби не є вичерпною, оскільки може бути запропоновано й інші критерії для поділу принципів державної служби на групи. Кожна класифікація лише сприяє змістовнішому застосуванню реального ресурсу як усіх принципів державної служби в цілому, так і кожного із них окремо.

Список використаних джерел:

1. Философский словарь ; [под ред. И. Т. Фролова]. – М. : Политиздат, 1991. – 560 с.
2. Мацелик Т. О. Класифікація суб'єктів адміністративного права / Мацелик Т. О. // Держава і право : збірник наукових праць. Юридичні і політичні науки. – Випуск 53. – К. : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2011. – 704 с.
3. Рожкова Л. П. Принципы и методы типологии государства и права : автореф. дис. на здобут. наукового ступеня. канд. юрид. наук / Л. П. Рожкова. – Саратов, 1980. – 25 с.
4. Державне управління та державна служба : словник-довідник / уклад. О. Ю. Оболенський. – К. : КНЕУ, 2005. – 480 с.
5. Малиновський В. Я. Державне управління : навч. посіб. / В. Я. Малиновський. – Луцьк : Вежа, 2000. – 558 с.
6. Адміністративне право України : підручник ; за заг. ред. С. В. Ківалова. – Одеса : Юридична література, 2003. – 896 с.
7. Ківалов С. В. Закон України «Про державну службу» : наук.-практ. коментар / С. В. Ківалов, Л. Р. Біла-Гіунова. – [2-е вид., змінене і доп.]. – Одеса : Фенікс, 2009. – 692 с.
8. Желюк Т. Л. Державна служба в Україні : навчальний посібник / Желюк Т. Л. – К. : Професіонал, 2005. – 576 с.
9. Адміністративне право України : підручник ; за заг. ред. С. В. Ківалова. – Одеса : Юридична література, 2003. – 896 с.
10. Про затвердження загальних правил поведінки державного службовця : наказ Головного управління державної служби України від 04 серпня 2010 року № 214 // Офіційний вісник України. – 2010. – № 90. – Ст. 3208.
11. Черноног Є. С. Державна служба : історія, теорія і практика : навч. посіб. / Черноног Є. С. – К. : Знання, 2008. – 458 с.
12. Данильєва І. Є. Принципи організації та функціонування державної служби в Україні : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право» / Є. І. Данильєва. – К., 2005. – 24 с.
13. Битяк Ю. П. Принципи формування та діяльності апарату управління: історія і сьогодення / Ю. П. Битяк // Державне будівництво та місцеве самоврядування: Зб. наук. пр. – Х. : Право, 2006. – Вип. 11. – С. 108–116.
14. Битяк Ю. П. Державна служба в Україні : проблеми становлення, розвитку та функціонування : дис. ... доктора юрид. наук : 12.00.07 / Юрій Прокопович Битяк. – Харків, 2006. – 419 с.
15. Стеценко С. Г. Адміністративне право України: Навчальний посібник / С. Г. Стеценко. – Вид. 3-тє, перероб. та доп. – К. : Атіка, 2011. – 624 с.
16. Середа Г. П. Проблеми теорії держави і права : навчальний посібник у визначеннях та схемах / Г. П. Середа, С. Г. Стеценко. – К. : КНТ, 2009. – 184 с.
17. Коломоєць Т. О. Адміністративне право України. Академічний курс: підручник / Т. О. Коломоєць. – К. : Юрінком Інтер, 2011. – 576 с.
18. Германюк М. О. Принципи державної служби : питання адміністративно-правової доктрини та правозастосування : дис. ...кандидата юрид. наук : 12.00.07 / Маргарита Олегівна Германюк. – Запоріжжя, 2012. – 238 с.

